

Митологизацията на историческата личност в „Христо Ботйов. Опит за биография“ от З. Стоянов

(*Ботев като Ботев*)

Страшимир Цанов

Наред с Левски, Ботев е тази личност от последното революционно десетилетие на Възраждането, към която З. Стоянов проявява особен биомитотворчески интерес. От 1882 г. до издаването през 1888 г. на обемния (повече от 300 страници) „опит за биография“ поетът и войводата неизменно е в плановете за работа на летописеца¹. Моделът, по който З. Стоянов изгражда национално-историческия мит Ботев, е същностно различен от използвания в биографията на Левски, който можем да означим с формулата „Левски като Христос“. З.– Стояновата фанатична вярност към фактите е в основата на тази различност – трудно съотносим е християнският религиозен код, поне като експлицирана и акцентирана биографо-интерпретативна стратегия, към автора на стиховете „че страх от бога било начало/ на сяка мъдрост ... туй е казало/ стадо от вълци във овчи кожи ...“.

Жанрово определяйки своята книга като „опит за биография“, З. Стоянов може би не само представя своята неувереност, че е бил достатъчно подробен и точен в биографичния си подход към Ботевата личност. „Опит“ съдържа и друга импликация, възможна за разчитане в контекста на цялостното впечатление от книгата, която внушава **изключителността на човека Ботев**, неговата неизмеримост с обичайните мерки на социалната нормативност. Биографията е само опит, защото истинска биография, т. е. адекватно жизнеописание на героя, е невъзможна за генералната, надхвърлящата стандартите на средностатистическото, личност. Именно като такава личност е представен Ботев от З. Стоянов.

Още началото на „Вместо предисловие“ идентифицира героя на биографията като изключителна историческа личност, като творец на историята:

Нашият герой, с името на когото озаглавихме настоящата си книга, Христо Ботйов, е бил човек, роден и предназначен от необяснимите стихии да бъде голям човек, да води подире си тълпите, да заповяда и да прави епохи.“ (всички цитати са по изданието: Захари Стоянов. Съчинения. Т. 2. Биографии. Четите в България. С., 1983)

¹ Вж. Ташев, Т. Животът на Летописеца. Захарий. Част III. Пд, 1989, с. 255; Бурмов, А. Захари Стоянов – писател историк. Послеслов. – В: Захари Стоянов. Христо Ботев. Опит за биография. С., 1976, с. 412.

Изключителността на Ботев, която определя високия коефициент на неговата историйност, важната му роля в българската история, е обяснена чрез съчетаването на два коренно различни подхода, които биографичният дискурс прави съвместими.

Във „Вместо предисловие“ и Глава I „Рождение, детинство, ученически и юношески живот“ откриваме рефлексии от позитивистичната теория на Иполит Тен за расата, средата и момента като фактори, формиращи личността². Текстът подчертава огромното значение за оформянето на Ботевия характер на мястото, където той е роден – „живописния Калофер, гдето отечествената Стара планина е най-гигантна, паметник и олицетворение на воля и на свобода“. **Средата** присъства като фактор не само с природната красота, хармонираща с душевната красота на героя, а и като непристъпна за поробителя географска и съответно политическа територия³. По линията наличие–отсъствие на стари войводи и народни борци са сравнени и съответно ценностно противопоставени планинските и равнинните градове и села. Отбелязано е, че планинските селища са „имали известна автономност, били са „с особени права“ и това е благоприятствало за израстването в тях на свободолюбиви българи. По повод на средата е въведена и **расата (етноса)** – за скътаните в подножието на Стара планина градчета е казано, че са били „чисто български центрове“, а когато се започва животописът на Ботев се подчертава, че родителите му са „чисто българи и православни“. Не е забравен и **историческият момент** – с епохата, в която е живял героят, е обяснена „генералската му болест“ в Одеса, така удивила Стефан Зографски, а също и неговото пропито от авантюризм хъшовско битие в Румъния. Биографът е категоричен: „Времената, обстоятелствата и делото изисквали и своите хора“. Ако Р. Арон е прав, че биографията на историческата личност представя както човека, така и епохата, но ориентацията ѝ е в по-голяма степен към човека⁴, високата фреквентност на позитивистичните акценти в З.-Стояновия текст може да се обясни като стремеж да се историзира личното битие на героя, да се подчертае неговата органическа слатост с историческото битие на народа.

Позитивистично-рационалното обяснение на формирането на Ботев обаче е съчетано с **иррационалистичния отказ** да се обясняват личностният генезис и контекстуалната обусловеност на героя. Именно **защото е герой**, необикновен човек, който прави историята. Текстът внушава, че творците на историята не могат да бъдат обяснени с нейните закономерности и тази гледна точка съседства с пространните разсъждения в позитивистичен дух. Съдържа я още първото изречение на произведени-

² Вж. Тен, И. Есета върху литературата и изкуството. С., 1981, 37–43.

³ Макар и ограничени по обхват разсъжденията на З. Стоянов за ролята на Балкана през епохата на Възраждането „предугаждат“ историософските идеи на Петър Мутафчиев за значението на Балкана в една друга епоха от българската история – средновековната. Вж. Мутафчиев, П. Книга за българите. С., 1999, 65–98.

⁴ Арон, Р. Введение в философията на историята. – В: Арон, Р. Избранно: Введение в философията на историята. М. – Санкт-Петербург, 2000, с. 279.

ето, което цитирахме. Фактически **биографът се насочва към Ботевата изключителност от два антиподни полюса – на рационалната аналитичност и на ирационалното преклонение**. Тяхното съвместяване обаче е логично. З. Стоянов се опитва да включи Ботев в митологичния пантеон на нацията, да превърне историческата личност в идеал, в исторически мит. Затова съвместява историческия код на позитивистичното мислене с кода на романтичното, мистическото стъписване пред изключителността, необяснимостта на великия човек.

Чрез това съвместяване присъства характерното за жанра биография съотнасяне между свободата на избора на историческата личност и ограниченията, налагани от общественно-историческия контекст. По принцип биографичният жанр отделя голямо внимание на това, от какво се обуславя, ограничава, направлява избора на решения на героя, какви са неговите вътрешни мотиви, как „диалогизират“ масовите стереотипи и индивидуалните действия⁵. Особеното в Захарий-Стояновата творба е, че тя внушава свободните избори на Ботев в различни социално-нормативни ситуации като по същество несвободни, като **предопределени от неговата ментална същност – свободата на душата**. Своята духовна свобода героят не избира, той я има като даденост, като харизма. Това изгражда ореолите на автентичната харизматичност на героя⁶. Разказите за харизматичното въздействие на Ботев върху хората, с които съдбата го среща, имат голямо значение за конструирането на неговия биографичен образ като исторически мит. Харизмата на героя признават както жителите на бесарабското село Задунаевка, така и криминалните субекти от галацкия затвор. Естествено най-акцентирано е представена Ботевата харизматичност в аксиологизираната по посока героика и мъченичество хъшовска среда.

Величието е величие, защото е непостижимо за усилията на аналитичния разум. Показателно е, че във вече цитираното първо изречение на текста, преди да превключи на позитивистична вълна, биографът определя Ботев като „предназначен от необяснимите стихии [...] да прави епохи“. А когато натрупването на позитивистични съждения застрашава да редуцира образа на героя до продукт на географско-обществената среда, историческия момент и чисто българския произход, текстът изведнъж откроява неговата изключителност и уникалност:

Мнозина ще да възразят: че няма само Ботйов е роден под полите на Стара планина, няма само той е пил вода от Тунджа [...] Да, това е вярно, но ние не говорим тук за обикновените смъртни същества, които са безбройни под ясното небе [...] Ние говорим за Христа Ботйов – поета, огнения, комуто няма подобен не само в Калофер, но и по цяла България.

⁵ За биографията като жанр вж.: **Лотман, Ю.** Биография – живое лицо. – *Новый мир*, 1985, № 2; **Репина, Л.** „Персональная история“: биография как средство исторического познания. – В: *Казус. Индивидуальное и уникальное в истории*. М., 1999.

⁶ **Вебер, М.** Социология на господството. Социология на религията. С., 1992, 85–88.

Всъщност това, че Ботев едновременно е в историята, формиран от раса, среда и момент, и извън нея, понеже е гений, просто защото е гений, независим от времето и обстоятелствата, го идентифицира като личност, която придава величие на своята епоха и посредством която тя (епохата) може да се осмисли. **Чрез своята необяснимост биографията (историята) на Ботев и националната история, от която тя е част, стават „път към надисторическото“, „историята свети като вечно настояще“⁷, а героят се превръща в национално-исторически мит (разбира се, и с „помощта“ на други текстове и автори, но огромната роля на З. Стоянов е несъмнена).** В това е смислеността и логичността на привидно парадоксалното съжителство между аналитично-разгърнатите обяснения защо Ботев се е оформил като именно такава личност, каквато го познава историята, и патетичния отказ да се обясни феномена Ботев чрез измеренията на неговия социален и природен контекст. Изключително интересно функционира двуединството **историчност – аисторичност на Ботев** в пасажите, които афишират реторично-възпитателната стратегия на биографията. Тя не спестява на читателите деяния на героя, които сами по себе си не заслужават подражание, но ги оправдава. По два начина. Единият е аисторичното обявяване на Ботев за необикновен човек, неподвластен на критериите за оценяване на постъпките на обикновените хора. Законите, социалните конвенции, традиционните етически норми са продукт на историята, те са предназначени за хората, които са материал на историята и със своята историчност са обикновени. Ботев е необикновен човек, той е в историята, но е и извън нея, създава я („прави епохи“, творецът не може да е тъждествен с творението си) и следователно не може да бъде оценяван с критериите, относими към „простите смъртни“, защото, ако за тях нещата са достъпни със своето външно битие, то той прониква в тяхната невидима същност. Текстът на „Вместо предисловие“ е достатъчно категоричен:

Онова, което обикновеният смъртен пипа и вижда през целия си живот като нещо мъртво и съвсем безцелно, за необикновените и поетически натури съставлява живот, продължителна борба и неизчерпаем източник на храна. Следователно, нека веднаж завинаги престанем да мерим хората като Христо Ботйов с аршина на обикновените смъртни.

От друга страна, текстът „оправдава“ обирите, „бяганието“ от училищата и странния живот на героя рационално-позитивистично, чрез разликата между времето, в което е живял Ботев, и времето, в което е написана неговата биография („*Между епохата, в която живял и работил той, и епохата днешна сравнение е невъзможно*“).

В крайна сметка реторично-възпитателната интенция на биографията (в пасажите, които я експлицират) помирява позитивистично-рационалния и романтично-ирационалния подход към личността на героя чрез подчиня-

⁷ Ясперс, К. Смысл и назначение истории. М., 1994, с. 279.

ването им на гледната точка на историята, която единствена може да оценява хора като Ботев:

Само тя, историята, трябва да каже като какво място ще да завземе Христо Ботйов между българските писатели, поети, патриоти и дейци; какво е било неговото влияние и ще да бъде в развитието на нашето политическо и нравствено възраждане.“

„Отнемайки“ правото на съвременниците да оценяват Ботев и „давайки“ това право на Историята, З. Стоянов ни най-малко не накърнява величието на своя герой. Призоваването на „всемогъщия глас на историята“ функционира по модела на реторичната фигура претерияция. Оценката вече е дадена и тя е свръхвисока. Освен това Захарий-Стояновата представа за историята включва на равна нога тълкуването ѝ като каузално обвързване на факти и като рожба на непонятни, ирационални сили (да си припомним само израза „предназначен от необяснимите стихии“ от вече цитираното първо изречение на биографията на Ботев и акцента в предисловието на първия том на „Записки по българските въстания“ върху мисълта на Кромвел, „че в големите преврати най-далеч отивали ония, които не са знаели накъде ще вървят от най-напред“). И не на последно място – в двата си аспекта (разумна, и респективно познаваема, сила и ирационална стихия) Историята за З. Стоянов включва битието и съдбите на хората и в двуединството си на абстрактност и конкретика е абсолютна ценностна категория. Самото „предоставяне“ на Ботев на „съда на историята“ е вече възвеличаване на неговото присъствие в българската история.

Биографията се стреми да представи възможно най-пълно живота на своя герой. Разчита се най-вече на сведения на хора, които лично са познавали Ботев. Естествено, няма да се занимаваме с въпроса каква е степента на достоверност, с която са представени различните исторически факти. Безспорно е, че с използването на пряка реч З. Стоянов белетризира историята, но не я превръща в историческа белетристика. Дори и там, където биографът е определено недостоверен, той се опира на извори, на свидетелства на участници в събитията. Когато информацията е алтернативна, той прави своя избор, като изхожда както от собствената си представа за личността на Ботев, така и от съзнанието си за въздействените символни потенциали на събитията и събитийните детайли. За спецификата на биографичния подход на З. Стоянов към фактите е особено показателно едно изказване на Никола Обретенов: „З. Стоянов повярва на Янко Боянов и Ю. Кършовски, от които нито един не беше при смъртта на Ботева и написа, че Ботев е ударен в челото. Когато отпосле, след напечатването на Биографията го запитах, защо е написал, че Ботев е ударен в челото, той ми отговори: „За по-голям ефект“⁸. Критиците на Захарий-Стояновата историографска коректност

⁸ Обретенов, Н. Спомени за българските въстания. С., 1983, с. 293.

често цитират тази фраза, но подминават предхождащата я част – вярно е, че биографът „премества“ за по-голяма ефективност смъртоносния курсум от сърцето в челото, но все пак се основава на разкази на Ботеви четници. Нерешим е въпросът доколко им е повярвал или е искал да им повярва в името на символната ефективност на повествованието (Ботево чело е подчертано в текста като отличителен физически знак на неговата изключителност – в портрета на току-що родения бъдещ поет и войвода се отбелязва: „чело широко и надвесено над тия две очи като същинска Стара планина“).

За нас е важен не въпросът кои точно са фактите от живота на Ботев – въпрос, който винаги ще има хипотетични отговори, независимо от това колко прецизни изследователски инструменти използва историческата наука. Важен е въпросът какъв образ на Ботев изгражда производението на З. Стоянов. Длъжни сме обаче да отбележим, че радикалното пренебрежение на професионалните историци към опита за биография определено не е плод на коректен прочит. Като че ли най-ярък израз на това пренебрежение са думите: „З. Стоянов стана родоначалник на извращенията и фалшификациите около идеите и самата личност на поета...“⁹ Идеите на Ботев и личността му З. Стоянов представя по спомени (в тяхната реторична обработка той е умерен, а за достоверността им не е отговорен) и по документи, правото на тълкуване на които му е предоставено не от историческата наука, а от Историята, от която е част и на която е „хроникьор“.

Разказвайки за Ботев от рождението до смъртта му, З. Стоянов лаятмотивно подчертава неговата **уникалност**, необикновеност. Тази оценъчност присъства не само в обобщително-характерологичните моменти на повествованието, налице е и в сюжетната тъкан на биографията. В безкрайно разнообразните по съдържание епизоди на своя живот героят е уникален със своята издигнатост над другите, със своето превъзходство над „простите смъртни“. Това превъзходство е представено както в контекста на битово-ежедневните, така и в контекста на обществено-културните прояви на биографичния герой. По време на учителстването си в „Задунайка“ (бесарабското село Задунаевка) „пеел от всички най-добре“, когато играел хоро „скачал най-много; той кога повеждал хорото, то ставало най-живо и пр. и пр.“ При представянето на Войниковата драма „Покръщение на преславский двор“ (в текста на биографията – „Покръщението на българите“) естествено е, че „най-много харесал и привлякъл на хората вниманието“ изпълняващият ролята на жреца Светолид Ботев. Показателно е, че от актьорското майсторство на героя оценъчността на биографичния дискурс стига до уникалността му за българската история въобще:

Колко души е имало като него на сцената? Разбира се, че ни един. Цялото му отечество не е раждало още подобен нему, та Браила ли ще да заявява претенция!

⁹ Димитров, М. Захари Стоянов като биограф на Ботев. – *Известия на институт „Христо Ботев“*, 1954, № 1, с. 23.

Никъде обаче в биографията изключителността на Ботев, странностите и необикновеността на характера му, не са цели сами по себе си. Неговата уникалност е хармонирана с адекватността ѝ на духа на епохата: Ботев, въпреки че непрекъснато е оразличаван от „окръжащата“ го среда, е изтъкван като „верен барометър на най-малките и тънките изменения и течения в нея“. Не става дума за съчетаване на изключителност и типичност. Ботев не е типичен за времето си (гениалният не може да е типичен), той е висше проявление на неговата същност, еманация на неговия дух. Уникалността на Ботевата личност е и персонификация на епохата на революционните борби, нейна квинтесенция. Най-категорично внушенията в тази насока са снети чрез пряката обобщителност и оценъчност на повествованието в края на творбата:

Ботйов съставлява рядкост между всичките свои съвременници. Той бил човек необикновен, човек с високи чувства и идеи, ето защо олицетворил в себе си цялата тогавашна епоха с всичките нейни безобразия и идеали. За тая епоха живеел той, а не за себе си.

Текстът представя като същност на уникалността на Ботев неговото чувство за свобода. То далеч не се ограничава с любовта към родината и борбата с перо и сабя за нейната свобода. Волята за свобода изпълва цялото битие на героя. Той е органически неспособен да понася каквито и да е социални конвенции и дисциплинарни практики. За него законите, обществените норми са покушение срещу правото на човек да бъде свободен. Творбата го представя като човек, който „вярва, че, за да бъде унищожено царството на лъжата, трябва да бъдат сринати принципите му“¹⁰. Разбирано по този начин, желанието на Ботев да играе в една евентуална постановка на „Разбойници“ от Шилер ролята на Карл Моор¹¹ е логично. Логично е, защото именно Карл Моор произнася така сродната на духа на Ботевата поезия и публицистика знаменита фраза: „Законът превърна в охлювско пълзене онова, което би станало полет на орел. Законът не е създал още нито един велик човек, но свободата ражда колоси и изключения.“¹²

Акцентите върху духа на отрицанието у Ботев, върху неговата анти-нормативност и неприязън към обществената регламентираност на битието, към завещаното и осветеното от традициите, са толкова целенасочени в повествованието, че структурират образа на биографичния герой като своеобразно **въплъщение на свободата**. Свободата – висша колективно-национална ценност за българите от 70-те и 80-те години на XIX в. –

¹⁰ Добрев, Д. Идеалите на Просвещението и стихотворенията „Борба“ и „Моята молитва“ на Христо Ботев. – В: Българската литература: история и съвременност. Шумен, 2003, с. 7.

¹¹ Заслужава си да се цитира как З. Стоянов подчертава Ботевото желание да играе Карл Моор:

„ – Жално ми е – казал той един път на Вазова, – че няма да се представи скоро у нас драмата на Шилера. Аз бих играл Карла Моора, аз непременно искам да съм Карл Моор.“ (к. м. – С. Ц.)

¹² Цит по: Шилер, Ф. Избрани творби. С., 1983, с. 20.

намира в З.-Стояновия Ботев своя идеален индивидуален израз. Това е така, защото тя пронизва, като непоносимост към всякакви социални конвенции и традиционни обществени представи, всички съставки на хроникално проследения живот на героя. В Одеската гимназия неговите „естествени влечения“ не могат да бъдат спрени от „никаква дисциплина, приличие и послушност“. В сказките, които произнася по време на краткотрайното си учителстване в Калофер, той е „цял-целничък Ботйов, Ботйов на отрицанието и разрушението“. Напускането на букурещкото медицинско училище е визирано като освобождение: „Освободили го от училището и хайде пак във воденицата, в сандъка със сламата“.

Изключително интересно е речевото присъствие на героя в галакия централен затвор. Чрез „проповедта“ си пред затворниците – „граждани на бъдещото сиромашко царство“ – Ботев проблематизира, травестира традиционните представи за честност и престъпност от позициите на утопичната идея за справедливо и благоденстващо общество:

Държал им реч, в която ги нарекъл граждани на бъдещото сиромашко царство, когато няма да има затвори, богати чокои, като тях сиромаси, следователно и никаква кражба, защото всеки ще да има туй, което днес няма. Обяснява им, че тогава именно ще да бъде кражбата и другите престъпления позорно и безчестно дело, а днес – който краде, той бил честният човек!

Свободата е детерминанта и на личния живот на Ботев. Отделено е подобаващо внимание на упоритостта, с която той отказва на Венета сключването на църковен брак. Самото представяне на превръщането на Ботев в семеен човек е **освободено** от традиционните (можем да кажем и нормалните) характеристики на любовта и брака: Венета го е „пленила със своите възгледи към владиката и хъшовете“. Особено впечатляващ (!?) е „портретът“ на Ботевата съпруга – „Горе-долу Венета изобразявала от себе си настоящ хъш и бунтовник“.

В контекста на Ботевата адисциплинираност може да се вмести и неговата оставка като член на революционния комитет в Букурещ. Текстът не я коментира, само я привежда. Разчетена обаче чрез „сходството си“ с многобройните примери на нетърпимост към системност и ред, тази оставка като биографичен епизод внушава, че свободолюбието на героя е толкова голямо, толкова определящо личностната му идентичност, че и в името на борбата за свобода той не може да търпи ограничения, дори те да са ограниченията на революционната организация.

Но у Ботев свободолюбието не се превръща в самоцел. То е в хармония с човеколюбието и патриотизма на героя¹³. З. Стоянов подчертава,

¹³ Със З.-Стояновия „образ“ на Ботев смислово кореспондират някои наблюдения на Б. Певев върху личността на поета революционер:

„[...] Ботев признава само един бог – тоя, който е в него, в неговото сърце и в душата му – бог на бунта и свободата.“

Всъщност първата и последна цел тук е *индивидуална свобода* – освобождение на личността от условностите на света, от гнета на обществото и от политическия натиск. Това е

че Ботевата нетърпимост към рамки и конвенции няма нищо общо с егоцентризма. Напротив – колкото последователно биографията откроява верността на героя към свободата, толкова последователно тя подчертава неговата отдаденост на другите. Ако съпоставим Ботев от 3.-Стояновата творба с лирическият субект на „Любов и свобода“ на Ш. Петьофи (автор традиционно сравняван с нашия поет), ще трябва да заключим, че ако у унгарския творец свободата е по-висша от любовта, в личността на българския поет революционер (както я конституира биографичният текст на З. Стоянов) те са в хармония. И това е така, въпреки че в цитираното от биографията писмо до семейството си Ботев се обръща към Венета с думите:

Ако умра, то знай, че после отечеството си съм обичал най-много тебе.

Както свободолюбието на героя не е абстрактно, а има своите конкретни обекти на отрицание (гимназиалната дисциплина, социалното устройство на обществото, чуждата власт над българските земи...), така и Ботевата любов е представена от повествованието „в плът и кръв“. Героят не просто обича сиромасите, унижените и оскърбените, той им помага съвсем реално. Произведението е изпълнено с примери за хъшовската солидарност на Ботев. В отношенията си с емигрантите героят не е само този, който „говори най-много“, поучава и проповядва бунт и разрушение. Той е по братски загрижен за тяхното житие-битие в „най-прозаичните“ му измерения – тези на физическото оцеляване. Задомяването на Ботев не го отчуждава от хъшовете, домът му става и техен дом:

В неговата квартира цяла нощ се играяло хоро и се пели песни; кой отдето се откъснел, при него намирал убежище, той бил царят на гладните.

Самата Ботева любов към Отечеството и волята за саможертва в негово име не са представени като фанатизъм на революционер. Те са хармонирани с любовта към Човека. Цитирайки едно писмо на героя до Драсов от 22 септември 1874 г., биографията включва в средницната трета глава, предхождаща похода към Вола и смъртта, автентичното слово на Ботев, хармониращо хуманизъм и патриотизъм. Впечатлява фактът, че отчаяният антицърковник перифрастично ци-

чисто романтичен идеал, присъщ на страстни романтични натура. Не трябва да се забравя, че у Ботев тоя стремеж към индивидуална свобода не се изражда в грубо себелюбие; напротив – винаги се явява съпроводен от най-идеални помисли и съображения. Чувството за лична свобода не се ограничава, не стеснява своя кръг, за да се превърне най-сетне в противен егоизъм; то се разраства, разширява се – необходимостта от пълна свобода Ботев признава не само за себе си, но и за другите. Чрез него той се домогва до идеала за национална и обществена свобода. Този идеал за него не е нещо отвлечено и теоретично, а изцяло се основава на вътрешен опит. – **Пенев, Б.** История на новата българска литература. Т. 4. С., 1978, с. 608.

тира в него (заменяйки Бог Отец с Отечество) главната нравствена повеля на християнството, изразена в двете най-важни и внушени като тъждествени евангелски заповеди на Христос. Паралелът не се нуждае от повече коментари:

А Иисус му отговори: възлюби Господа Бога твоего, с всичкото си сърце, и с всичката си душа, и с всичкия си разум: тази е първа и най-голяма заповед; а втора, подобна ней, е: възлюби ближния си като себе си (Мат. 22:37–39).

[...] Наистина, **най-голямата добродетел в света е любовта към отечеството**¹⁴, но какво да правиш, когато са малцина ония хора, които да разбират, че **тая добродетел естествено е основана на друга – на любовта към ближния?** (к. м. – С. Ц.).

В друго писмо, цитирано след двадесетина страници, Ботев пише на Драсов (26.06 1875 г.):

Драсов! Аз съм готов за целта да употреба всичките страшни средства освен подлостта и лъжата, защото **преди всичко трябва да сме човечи, после вече българи и патриоти...** (к. м. – С. Ц.).

Паралелът с (и противопоставянето на) вече цитираната в настоящия труд емблематична за Възраждането мисъл на Йордан Хаджиконстантинов-Джинот („Първо се родих българин и после човек“) е повече от натрапващ се. Фактически Ботевата човечност е внушена като нравствено извисяваща както патриота Ботев, така и национално-освободителната кауза и революционерите, посветили на нея своя живот. Чрез човеколюбието на своя герой биографията осмисля неговия култ към свободата не просто като маниакална страст-странност, а като духовно величие. **Човеколюбието е екзистенциално битие на Ботев.** Той го проявява като състрадание към гладуващите в румънските градове хъшове и като жестока, разяждаща душата болка за загиващите на Милин камък четници. Проявява го и към ненавижданите в поезията и публицистиката врагове на свободата. В срещите си с тях не по страниците на „Дума“ и „Знаме“, а в живата конкретика на реалността (в битието си на бунтовнически войвода) Ботев е колкото революционер, толкова и човеколюбец, зачиташ правото на живот на Другия, дори когато го ненавижда и презира. „Помилването“ на козлодуйския чорбаджия изедник и на разбойника черкезин поетът войвода обяснява съответно с думите:

– На дяволите! Не сме дошли да убиваме хора из долапите [...]

– Господ го убил! Нима сме главорези да убиваме отделни хора по пътищата? Това е унижение за нашето знаме.

¹⁴ В случая Ботев скрито цитира Раковски, когото изключително уважава. Сравни с: „Любовта към отечеството превъзходи сичките световни добрини и тя е най-утешителна мисъл за човека на тойзи свят.“ – **Раковски, Г. С.** Съчинения. Първи том. С., 1983, с. 88.

В прякото си слово на биограф З. Стоянов дава категорично отрицателна оценка на Ботевата хуманност¹⁵, абсолютно несъвместима от негова гледна точка с контекста на въоръжената революционна борба:

Това милосърдие ние никога няма да простим на Ботйова в качеството му на революционер и въобще разрушител. Той не разбирал истинското значение на един практически революционер, той бил огнен и горещ теоретически, в колоните на вестниците. В това отношение той е генерал, неподражаем, а долу на земята, между хората, в действителността, в Борован, той е солдатин, трябвало би да вземе уроци от Бенковски, един от неговите букурещки хъшлаци.

В контекста на цялостния биографичен образ на героя, тази отрицателна оценка се оказва положителна. Тя влиза в хармония с целенасочено прокараната от повествованието **неконвенционалност на Ботев** – неспособният да бъде примерен ученик, съобразяващ се с обществените порядки учител и т. н. и т. н. е неспособен да бъде и типичен бунтовник. **Свободата е негова изконна същност, той е свободен и от нормите на целесъобразната революционна практика. Единствено не е свободен от благородството и човечността на възвишения си дух.** Цитираният пасаж, „осъждащ“ произтичащата от милосърдието на душата революционна непрактичност на героя, заслужава по-специално внимание. Заради съпоставката с Бенковски! Тя е само маркирана, но това е достатъчно да ни подсети, че можем да използваме текста на „Записки по българските въстания“, за да погледнем Ботев такъв, какъвто ни го представя З. Стоянов, през призмата на близостта и различието му със З.-Стояновия „образ“ на друга крупна историческа фигура от кървавата пролет на 1876 г. – Г. Бенковски.

В Записките водачът на въстанието в IV-ти революционен окръг подчинява всички свои действия на бунтовническата прагматика. За него е важно хората да въстанат и ако е необходимо за това те да не знаят цялата истина относно политическата ситуация и реалните възможности за успех на една въоръжена акция срещу османската власт, той им я спестява, без да има скрупули. Нещо повече – лъжата е ефективен пропаганден инструмент в Панагюрско:

Първото нещо, което всеки апостол трябваше да каже най-напред в селата се захвашаше от въпроса за самосъхранението. – Известно ви е вече, братя, че турският комитет в Цариград, който се състои изключително от фанатици софти, е решил всеобщо клание на българите! ... Това клание ще да се започне идущата пролет...

За разлика от панагюрските апостоли (включително Бенковски) Ботев е по природа чужд на лъжата, пък била тя и в името на революционното

¹⁵ В студията си за Ботев, публикувана в сп. *Денница* през 1891 г. Иван Вазов цитира епизодите с чорбаджията и черкезина от книгата на З. Стоянов, но пренася акцента от несъвместимостта между бунтовничество и хуманност върху човешкото благородство на героя: „Ако чрез това войводата изляза лош, то човекът изляза по-добър.“ – **Вазов, И.** Събрани съчинения. Т. 20. С., 1979, с. 50.

активизиране на хората. Той напълно отговаря на един от критериите на Томас Карлайл за истински герой – **искреността**¹⁶. Харизматичен е като Бенковски, но за разлика от него разчита на харизматичността си такава, каквато тя е сама по себе си, не прибегва до семиотичните игри и ритуалните манифестации, чрез които Бенковски поддържа и подсилва своята харизма като авторитет и власт над другите¹⁷. Затова, ако войводата на Хвърковатата чета е адекватен на революционната ситуация със своето диктаторство, Ботев не е. Животописецът му подчертава, че той не застава на „военска почва“ и остава демократ (решава въпросите с „вишегласие“).

Ако с пропагандната си манипулативност Бенковски е като „всеки апостол“, по твърдост и безкомпромисност той е несравним. З. Стоянов включва в повествованието един интересен разговор, който води с войводата на паметния 20 април 1876 г. Бенковски е инструктирал намиращите се в Панагюрище селяни да започнат въстанието в своите села с убиването на всички пъдари (официални представители на турската власт). На думите на З. Стоянов, че между пъдарите „твърде е възможно да има и добри хора“ Бенковски отговаря като човек съзнателно пренебрегващ нравствените норми, при условие че придържането към тях може да бъде в ущърб на революционното дело:

– Аз съм уверен – прибави той, без да го чуе някой отстрана, – че при най-малката несполука от наша страна тия, които гледаш да се прегръщат напредя ни, ще захвърлят пушката [...] Друга е работата, когато се намърси селото с няколко трупове. Като виновати, тия ще бъдат по-ревностни от тебе и от мене.

Паралелът с Ботевото отношение към разбойника черкезин, който, като криминален субект, не може да бъде добър човек дори и за своите сънародници, е показателен за това колко различни са двамата войводи в подхода си към целите и средствата на революционната борба. Записките и опитът за биография налагат на своя общ читател и една друга много интересна съпоставка – между паленето на българските села по заповед на Бенковски и отказа на Ботев да използва този революционен „похват“.

Хвърковатата чета пали селата на въстаналите българи, защото по този начин Бенковски, проявяващ недоверие към устойчивостта, трайността на тяхното патриотично въодушевление, се опитва **насила** да ги направи фанатични бунтовници. Ботев се отказва да запали обещащото да въстане, но не въстанало, село Борован. Показателно е как той мотивира своята толерантност към *de facto* предателите на революционната кауза:

– Зорлам гюзелик олмаз! (Насила хубост не става).

¹⁶ Вж. Карлайл, Т. Героите, преклонението пред героите и героичното в историята. С., 1997.

¹⁷ Изключително интересни и ценни наблюдения върху психологията на Бенковски и неговото историческо значение има Иван Хаджийски. Вж. Хаджийски, И. Априлското въстание и Бенковски. – В: Хаджийски, И. Оптимистична теория за нашия народ. С., 1997, 376–397.

За Бенковски революцията е цел, която оправдава всички средства. В името на нейния успех са допустими компромиси с морала. За войводата на Хвърковатата чета моралните норми не са ценности сами по себе си. **Българската свобода е абсолютната ценност**, в нейно име могат да се девалидизират (да се деаксиологизират) изконно човешките нравствени принципи, регламентиращи отношенията както с другите, чуждите, така и със своите. Ако целта го изисква, Бенковски е готов да превърне нарушаването на моралния закон в средство за постигане на целта (например в случая с инструкцията за пъдарите). Дори и в един изключително сублимен момент (срещата на четата с бежанците от Лесичево, Калугерово и Церово на 21 април), когато железният бунтовнически вожд е обладан от своята човечност и очите му са пълни със сълзи, текстът на Записките контрастно съпоставя моментното състояние със същността на героя:

Тук аз видях да плаче и Бенковски; той Бенковски [...] за когото нямаше нищо свято от съществуещото досега, освен свободата на българския народ. (к. м. – С. Ц.).

Бенковски няма потребност да хармонизира цел и средства, защото за него целта – националната свобода – е абсолют, е всичко. Отчаянието му след погрома е не толкова разочарование от народа, колкото е страдание за неосъществената цел. Но и в това отчаяние има миг на „просветление“, в който разгромът на въстанието е осмислен като средство за постигане на целта – свободата. Пред историята Бенковски се чувства отговорен не толкова за гибелта на тези, които са го последвали в кървавия априлски пожар, колкото за крайния резултат на своята революционна мисия. Затова може да произнесе с поглед, впит в горящото Панагюрище, оказалите се пророчески думи:

– Моята цел е постигната вече! В сърцето на тиранина аз отворих такава люта рана, която никога няма да издравей; а на Русия – нека тя заповяда!

Ботев не може да произнесе тези думи. За него националната свобода е най-висшата ценност, но не е абсолют. Той не подчинява всичко на целта, не пренебрегва изконните норми на морала в името на революцията. Подобно на Кантовата етика¹⁸ Ботевото морално съзнание се отнася към човека като цел сама по себе си. **За разлика от Бенковски Ботев се стреми да хармонизира цел и средства.** Върви като истински български патриот по пътя на революционната борба, но и съхранява своята човечност, придържа се към императивите на нравствеността, императиви, които имат идентичност, независимо от наличието или отсъствието на революционни ситуации. **Ако за Бенковски революцията е моралът, за Ботев революцията и моралът трябва да са в хармония.** Това е нравствен максимализъм, родил яростта към робската апатия на народа на Милин камък („По-добре да бях паднал да се удавя в Дунава, да

¹⁸ Кант, И. Критика на практическия разум. С., 1974, с. 132.

не виждах тоя позор – как българският народ е стадо говеда!“) и страшната скръб в подножието на Вола при вида на скотския прагматизъм на един човек от народа, овчаря Димитър Мазната („...и аз съм дошел народ да освобождавам!“). Необикновен с организаторските си дарби, величав в революционната си самоотверженост Бенковски принадлежи на историята като събитийност, като действия и резултати от действия. За него може да се каже: „този, без когото нямаше да видим свободата на 1878 г.“¹⁹. За Ботев тези думи не могат да се произнесат и от най-големия му поклонник. В историята като събитийна последователност, като ставане във времето, което има своите точни политически и икономически параметри, Ботев е определено по-малък от Бенковски. **Неговото място е другаде – в историята като национално самосъзнание, като битие на националните митове.** Идеалният с практическата си целенасоченост и затова перфектен в своя реализъм бунтовник Бенковски логично не се превръща в митологема, въпреки безспорно харизматичното си излъчване. Свободният от практичността на революционната дейност Ботев, носещ във възвишената си духовност нефункционалната в суровата конкретика на освободителните борби хармония между радикална хуманност и радикален патриотизъм, се превръща в една от най-митологизираните личности на българската история.

3.-Стояновата книга целенасочено внушава (а и пряко манифестира) Ботев като личност-мит. Дотук бяха сравнително подробно разгледани измеренията на тази реторично-наративна аксиологизация. Накрая на изложението е редно да обърнем внимание на тези акценти в биографичния текст, без които, въпреки неподражаемия талант на автора, творбата не би въздействала така мощно върху митотворческото съзнание на читателите. Става дума за акцентите върху **поетическата идентичност на героя.**

Като революционно-организационен водач и идеолог Ботев не може „да се конкурира“ с Раковски, Левски, Бенковски; като войвода (във военния смисъл на думата) отстъпва във всяко отношение на Стефан Караджа и Хаджи Димитър. Всички тях обаче той превъзхожда с двуединството, което осиява с ореол на уникална вътрешна хармония и цялостност терзаната от несъвместимост с външната социална среда душа на героя – **двуединството поет-революционер, поет-войвода.**

Тъждеството живот–поезия книгата на З. Стоянов лаямотивно прокарва от прелюдията към същинския животопис („Вместо предисловие“) до самия си край. Още в първите биографични страници, след като е привел позитивистичните си аргументи за обусловеността на Ботевата личност от „раса, среда и момент“, З. Стоянов започва да ги разколебава с изтъкването на изключителността, необикновеността на героя. Показателно е, че той подчертава поетическата му идентичност като същност на тази необикновеност. **Поет е призвание, внушено като синоним на изключителен, гениален човек:**

¹⁹ Хаджийски, И. Цит. съч., с. 377.

Ние говорим за Христо Ботйов – **поета, огнения** (к. м. – С. Ц.), комуто няма подобен не само в Калофер, но и по цяла България. Тоя Христо Ботйов, който се провиква от миризливите кръчми на чужбина, гол и бос, гладен и презрян:

Тежко, тежко! Вино дайте!
Пиян дано аз забрава
туй, що, глупци, вий не знайте
позор ли е, или слава! ...

Отъждествяването между лирически аз и поет е не само адекватно на тогавашното равнище на литературно-критическото мислене, то е адекватно и на логиката на митотворческите механизми, които изграждат биографичната творба. В тази насока функционира и открояването на **поезията като най-висш и автентичен израз на психологическата същност на Ботев**. Тя го олицетворява „цял-целиничек“, „нейните идеали е той изпълнявал до последната минута на живота си“. Точното (пълното) тъждество между мисли, чувства и дела, репрезентирани от поетическото творчество, и мисли, чувства и дела на човека (хъш, публицист и революционер) Ботев осъществява в 3.-Стояновата книга **уникалната (и тавтологична) цялостност на Ботевата личност – животът е верен на поезията (повтаря поезията), поезията е същност на живота**. Неслучайно текстът подчертава, че героят писал през 1864–1865 г. в Одеса поемата „Хайдути“, „за винаги, когато е бивал потънал в скръб или във високо възбуждение – декламирал я с всичкото свое величие и огън на поет“. Показателно за екзистенциалната, нямаща необходимост от писмена проекция, обвързаност, слятост човек-поет – поезия е, че според биографията втората част на „Хайдути“ Ботев никога не написал, а „само наизуст я е декламирал“. За фактологическата коректност на този биографичен акцент свидетелства писмо на З. Стоянов до Стефан Стамболов, в което присъства едно, оказало се за съжаление неизпълнено, искане към някогашния Ботев другар и впоследствие всесилен държавник: „Напиши ми песента на Ботйова (края) „Хайдути“, както я декламираше в железницата. То е за една вечер работа“²⁰.

За З. Стоянов поезията не само олицетворява Ботев, тя олицетворява и епохата с цялата ѝ трагичност и величавост. Цитирайки, а след това преразказвателно коментирайки, „До моето първо либе“ текстът подчертава: „Четете това стихотворение **ДО МОЕТО ПЪРВО ЛИБЕ**, от което заемаме горните откъслечи, и вие ще да видите вътре Ботйова цял-целиничек, **заедно с епохата...**“ (к. м. – С. Ц.).

Фактически биографията използва ценностния авторитет на поезията и на поета за да митологизира Ботев и историческото значение на неговото индивидуално битие. Поезията и поетическата идентичност са използвани като сакрален код за идентифициране на особеното, изклю-

²⁰ НБКМ, БИА, ф. 63, а. е. 72, л. 27–29 – писмо на З. Стоянов (Русе) до Ст. Стамболов (София) от 1 юни 1888 г.

чителното, надисторическото по същност и историческо по функции място на Ботев в епохата на Българското възраждане. Това се постига чрез активиране на наследството на митопоетическите традиции в психологията на читателя, чрез въздействието върху неговото колективно несъзнавано, в което поетът е персонификация на свръхестественото визионерство, на обожествената памет на колектива, обединяваща го с фигурата на жреца²¹. 3.-Стояновото произведение не само многократно афишира неповторимата индивидуалност на поета Ботев, но и целенасочено внушава, че ако „като личност той може да има настроения и желания и собствени цели [...] като творец той е в по-висок смисъл „човек“, той е колективен човек, носител и създател на несъзнателната дейна душа на човечеството“²².

Подобно тълкуване на знаците на поетическата идентичност на героя се провокира и от акцентите върху общочовешките измерения на личността му. По повод на комунарските увлечения на Ботев и памфлета „Смешен плач“ (цитиран изцяло) биографията легитимира величието на своя герой с това, че той посвещава живота си както на българския народ, така и на човечеството. **Именно идентичността „истински поет“, приета аксиоматично от текста, обяснява националните и наднационалните, общочовешките измерения на Ботевото свободолюбие.** Те са внушени като производни от поетическото призвание: „С това той е показал, че е истински поет, че е най-напред човек роден, после българин и тагава славянин.“ Едва ли съзнателно, но безспорно адекватно на митотворческата логика на повествованието, в приведения цитат идентичността „истински поет“ е във от темпоралния контекст на изредените след нея идентичности (най-напред човек, после българин, тогава славянин). Поетът осмисля и извисява битието във времето, защото същностно принадлежи на вечността. **Поет е сакрална дума за 3. Стоянов и точното съответствие поезия – живот е доказателството принадлежи ли поетът към кръга на избраниците – истинските поети, в стиховете на които „са участвували сърце и душа“.** Обявен за велик, истински поет, Ботев трябва в живота си да повтори най-съкровено-личното от своята поезия. 90 страници преди описанието на гибелта на героя, биографията заявява, че тя е неминуема, защото присъства във верифицираните като пророчество стихове:

[...] всеки стих от огнените му песни, който и да вземем, ще да ни послужи за акт, за документ, за пророчество [...] трябваше той да запечати с кръвта си онова, което бе писал с мастило, трябваше той да умре герой. И умря!

Източникът на всяко пророчество е отвъд времето, пророчеството е среща с трансцендентното, пренос на гласа на вечността във времето. Като поет-пророк Ботев е с трансцендентна личностна субстанция. Ка-

²¹ Топоров, В. Н. Поет. – В: Мифы народов мира. Т. 2. М., 1988, 327–328.

²² Юнг, К. Г. Психология и поезия. – В: Психоанализа и литература. С., 1995, с. 109.

то историческа фигура, следвайки пророчеството на собствените си стихове, той сакрализира себе си, пренася чрез и в себе си вечността във времето, самоозначава се като идеал и исторически мит. **Биографията внушава смъртта на Ботев като предопределена от неговата поезия**, като осъществяваща неговото поетическо завещание и съответно удостоверяваща **тъждествеността на историческия Ботев със собствената му трансцендентна субстанция**. Затова, като идентификатор на „тавтологията“ Ботев като Ботев, представянето на смъртта на героя е с кулминационна роля в митологизационния дискурс на биографията. Закономерно тя е видяна през погледа на неговата поезия, „разчетена“ е като нейно завещание към потомството.

След описанието на самото убиване на героя, текстът включва две (разделени от фактологически детайли и коментари на събитието) „лирически“ отклонения, осмислящи смъртта на Ботев чрез кореспонденция с представителните му творби „На прощаване“ и „Хаджи Димитър“. В първото латентно е активирана поетиката на религиозния жанр хомилия. На облажаванията съответстват замлъкналата уста, успокоеното чело и окървавената шия, която *„никога не влизала в рабски хомот“* (перифрастично цитиране на цитираното в биографията Ботево писмо до Драсов от 26 юни 1875 г.). Следва имплицитно „отрицателно“ цитиране на „На прощаване“ и „Хаджи Димитър“. Отсъстват визираните в първата творба прощални думи „пред смъртта и пред дружина“, няма я космическата съпричастност на „земя и небе, звяр и природа“ от втората творба. Пасажът акцентира, посредством множеството отрицателни конструкции, върху липсата на ритуалните знаци на величието на юнашката смърт:

Ни прошка, ни завещание, ни пък някаква си тържественост и демонстрация към акта, че поет умира, че байряк пада, че драма се свършва, че епоха загинва, Ботйов се от душа разделя! Спи Ботйов, спи и природата, мирува Балканът, ни буря, ни ветрец гора да се разлюлее, поклон да се поклони пред покойника, с гръм и трясък да поеме душата, тая душа, която е толкова много красила и възпявала своето вечно жилище, тоя същия Балкан. Непризнателност!

Демитологизацията, от една страна, засилва трагизма на изживяването на смъртта, а, от друга, демаскира собствената си условност, защото е съчетана с възвеличаването на Ботевата личност, синонимизирана с историческото си време („епоха загинва“) и митопоетически изведена извън него (Балканът е назван вечно жилище на душата ѝ). Така формалната демитологизация на смъртта на героя (и респективно на самия него) разгръща конотациите на траурна тишина и семантически функционира като митологизация.

Във второто „лирическо“ отклонение митологизацията вече е пряка. Не по линията на привидното отрицание, а по линията на утвърдителните отпратки към „Хаджи Димитър“ и „До моето първо либе“, биографията заявява тъждеството живот – поезия в смъртта на своя герой и

възвеличава подвига на неговото историческо битие със символите на надисторическата поетическа митология, приютена в дискурса на биографичната проза:

Умрял Ботйов в такава вълшебна местност сред Стара планина, за която толкова много му ламтяла душата. Изпълнило се неговото поетическо завещание по всичките си пунктове. И тих прохладен ветрец имало, и балканска буря, и рев на високите букове, и миризлив здравец, и студена вода, и бели орли, и диви вълци, и росна трева!...

* * *

Време е да направим някои обобщения за Захарий-Стояновия опит да напише биография на Ботев. Ако във „Васил Левски. Дяконът. Чърти из живота му“ авторът митологизира историческата личност чрез аналогията със сакралността на Христос²³, митологемата Ботев е създадена от „Христо Ботйов. Опит за биография“ посредством наративно структурираната неповторимост, уникалност на поета войвода. За историческото мислене на З. Стоянов всяко време е уникално и всяко време формира своите герои. Ботев от З.-Стояновата биография е не само формиран от историческото време, той е и формиращ неговата историческа ценност, защото със своята необикновеност изразява духа му, персонифицира същността му. Минавайки през линейността на историята, Ботев не я аксиологизира чрез модела на повторителната аналогия (както Левски „повтаря“ Христос), а посредством органическата си отчужденост (отстраненост) от всякакви конвенции (конвенцията задължително съдържа повторението на нещо друго, различно от и предхождащо личността). Едновременно потопен в историческото време, носещ неговите характеристики, Ботев, чрез асоциалността и нерегламентираността си, е внушен и като живеещ в едно абсолютно екзистенциално време, време уникално лично, но съотнесено по повелите на любовта и дълга към историческото време на България. Съчетанието **екзистенциална ангажираност** на личността с духа на епохата (с народа, с националната идея) и **изключителност, уникалност**, прави Ботев **символ**, а жертвеното посвещаване на личностната необикновеност на обикновените поробени братя го идентифицира като идеал, към който трябва да се върви, но който не може да бъде достигнат (всяка идеалност е непостижима), идентифицира го като **исторически мит**. Решаващо значение за това имат лайтмотивните акценти върху тъждеството живот – поезия. Чрез тях З.-Стояновият текст актуализира рефлексите от архаичното съзнание за сакралност и историчност на поета.

²³ Разгледал съм проблема за спецификата на З.-Стояновата митологизация на личността на Левски в статията си „Митологизацията на личността на Левски и националната история във „Васил Левски. Дяконът. Чърти из живота му“ от Захари Стоянов“ (*Литературна мисъл*, № 2, 159–165).

Биографията на Ботев за разлика от тази на Левски не създава една национално-историческа митологема чрез аналогия (Левски като Христос), а посредством „тавтология“ – Ботев като Ботев. Не уподобяващ никого, поетът войвода конструира в съзнанието на З.-Стояновите читатели и респективно в съзнанието на националната общност своята абсолютна историческа ценност (т. е. ценност валидна за различни исторически епохи и в такъв смисъл аисторично-историческа, национално-митологическа) като **повтаря** в различните моменти от биографичното си битие нравствените детерминанти на своята личност, обвързвайки я на живот и смърт с „биографичното битие“ на родината.

В абсолютната искреност на казано и извършено се проявява верността на Ботев към самия себе си. Тъждеството живот–поезия е еманация на Ботевата искреност. Чрез това тъждество героят повтаря-отстоява в историческото време своето избраничество, своята трансцендентна субстанциалност. Хармонията между абсолютната индивидуалност на човека Ботев и съпричастността с другите на патриота Ботев експонира идентичността Ботев като Ботев – мразейки тираните, героят обича угнетените и обратно, омразата му е пропита с любов и любовта с омраза; жадуващ разрушението на стария ред, той копнее за хармония; в поезията изразява своето революционерство и своята идеология, без да я прави тенденциозна и идеологизирана; в революционното си воеводско битие изразява своята поетичност, без да престане да е войвода. Противоречията винаги диалектически се снемат в Ботевата вярност към свободата като негова екзистенциална субстанция. Чрез и в свободата Ботев е винаги като Ботев, винаги Е Ботев. Другото име на свободата е поезия. Свободата-поезия е идентичност на З.-Стояновия герой, а ще си позволим да го кажем, и на историческия му „прототип“. Именно тази идентичност е основен конструкт на историческия мит Ботев, който с вече 13-десетилетното си битие е легитимирал своята автентичност. Ако историческите герои съществуват чрез текстовете, които поддържат живота им в националната памет, заслугата на първата биография на Ботев (скромно наречена от създателя ѝ опит) е повече от безспорна за началото на битието на митологемата Ботев в българската духовна история.